

УДК 324-042.3:341.223.2(477-074.(470+571))“327*09/*2022”

ПСЕВДОРЕФЕРЕНДУМИ У ВЕРЕСНІ 2022 р. НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЩОДО ВХОДЖЕННЯ ДО СКЛАДУ РФ

Сергій АДАМОВИЧ

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра теорії та історії держави і права,
вул. Шевченка, 44 а, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна*

e-mail: sergey.adamovych@pnu.edu.ua

DOI: 10.15330/gal.37.41-48

ORCID ID: 0000-0003-4236-741X

У статті досліджуються випадки порушення норм міжнародного та національного законодавства зі сторони російської окупаційної влади та опір українців незаконному голосуванню під час проведення псевдореферендуму 23–27 вересня 2022 р. на окупованих РФ українських територіях. Російська влада під час організації та проведення референдуму зустрілася з несприйняттям українцями спроби анексії та відмовою брати участь у голосуванні. РФ масшталбно використовувала примус, залякування і репресії щодо українців, сфальсифікувала результати. Автор стверджує, що імітація волевиявлення громадян була необхідна російським агресорам задля прикриття протиправної окупації РФ українських територій, намагання легалізувати їх захоплення для власних громадян, а також з метою ефективного поширення проросійських наративів світовій спільноті.

Ключові слова: *псевдореферендум, анексія, окуповані РФ території, порушення прав людини, російська військова агресія, злочинна діяльність російської окупаційної адміністрації.*

Потенціал вирішення конфліктів референдумами про самовизначення є умовним, залежно від того, чи проводяться вони за взаємною згодою відповідних груп меншості та більшості¹. Водночас 23–27 вересня 2022 р. на окупованих РФ територіях Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей відбувся псевдореферендум щодо входження цих областей до складу Росії. Попередньо росіяни провели апробацію такої форми псевдолегітимізації своєї агресії шляхом подібного референдуму в Автономній республіці Крим у березні 2014 р., а також 11 травня 2014 р. під час псевдоголосування в деяких населених пунктах Донецької та Луганської областей щодо статусу маріонеткових т. зв. Донецької і Луганської народних республік. Проведення референдуму було організоване російською владою для формування позитивної громадської думки серед власного електорату і з пропагандистською метою поширення хибних наративів серед світової спільноти.

Аналіз досліджень і публікацій. Міжнародне законодавство, як переконують М. Тимочко, А. Яковлев і Т. Катриченко, не передбачає проведення країною-агресором референдумів на окупованих територіях і визнання їх. Крім того, зовнішній спостерігач не може оцінити репрезентативність та результати голосування через непрозорий характер виборчої процедури, репресії і примус до голосування мешканців окупованих територій². Англійський дослідник М. Германн у своїх дослідженнях загалом поставив під сумнів корисність референдумів про самовизначення. Для науковців С. Гергіні, Р. Фаркаси і Д. Ороса загалом зрозуміло, що референдуми в тоталітарних режимах є засобами для легітимізації незаконних рішень диктаторів. Становище на окупованих росіянами українських територіях описане в дослідженнях М. Гоманюка, Т. Журженко. Українська дослідниця О. Скобельська проаналізувала порушення національного та міжнародного законодавства під час проведення незаконного референдуму. Водночас є вже перші узагальнюючі вітчизняні праці з історії російсько-української війни, зокрема книга С. Плохія, де порушуються і питання організації псевдореферендумів.

¹ Germann M. Pax populi? An Analysis of the Conflict Resolution Potential of Referendums on Self-determination. *European Political Science Review*. 2022. Vol. 12. P. 403–423.

² Тимочко М., Яковлев А., Катриченко Т. Квазіправова система на окупованих територіях: впровадження та розповсюдження практик. Київ : МІПЛ, 2022. С. 31.

Аналіз відкритих джерел та зафіксовані Центром документування та дослідження воєнних злочинів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника свідчення постраждалих і очевидців про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дають можливість відтворити протиправну діяльність російської окупаційної влади для фальсифікації результатів референдуму.

Метою статті є аналіз злочинних дій, вчинених російськими державними органами щодо українських громадян на тимчасово окупованих територіях задля їх примусу до голосування на підтримку анексії українських територій Росією під час незаконного згідно з нормами чинного міжнародного та національного законодавства псевдореферендуму в вересні 2022 р.

Виклад основного матеріалу. Неспровокована і жорстока військова агресія Російської Федерації щодо незалежної держави Україна унікальна для ХХІ ст., бо є абсолютно архаїчною колоніальною війною імперії. Жорстокість ведення війни зі сторони росіян обумовлена тим, що поразка Росії в цій війні буде екзистенціальною поразкою останньої імперії Євразії і наступним її розпадом на окремі національні держави. Російські війська масово вчиняють військові злочини, а заяви найвищого державного керівництва Російської Федерації є свідченням того, що державна політика цієї країни здійснюється з наміром знищити повністю або частково українців як націю, тобто підпадають під визначення геноциду³.

Відзначимо, що на захоплених Росією з лютого 2022 р. територіях окупанти використовують ті самі інструменти, що й у Криму та на Донбасі у 2014 р. Вони відрізають населення від українських джерел інформації, поширюють свою пропаганду, силоміць приводять систему освіти у відповідність до російської, виплачують соціальні виплати та зарплату в рублях, видають російські паспорти, пов'язують користування послугами та правами з російським громадянством, вербують колабораціоністів з місцевої еліти та вдаються до репресій і відкритого терору⁴.

Однак перед окупаційними адміністраціями стояло питання легітимізації своєї присутності на українських землях, для чого і було організовано та проведено фейкові референдуми у вересні 2022 р. Загалом в антидемократичних політичних режимах референдуми можуть слугувати радше розширеними руками неліберального уряду, ніж наданням людям прямого доступу до прийняття рішень⁵. Безумовно з такою метою користується інструментом референдуму влада Російської Федерації. Зазначимо, що за повідомленнями Служби безпеки України окупанти підсумували результати фейкових референдумів на окупованих територіях України ще на початку вересня 2022 р., а незаконне “голосування” 23–27 вересня 2022 р. було лише “театральною виставою” для російського електорату⁶. Персональні дані людей для фальсифікації результатів референдуму почали збирати одразу після окупації через пенсії, соціальні виплати і таке інше. Уже в середині літа проводилися невеликі агітаційні заходи: роздавали буклети, ставили агітаційні намети тощо.

Так, у Пологівському районі, на Запоріжжі, аби проїхати між селами, потрібно було брати перепустки в комендатурі, яка знаходилася в приміщенні селищної ради. Для перепустки брали паспортні дані і ці дані вносили автоматично до результатів псевдоголосування. У середині серпня 2022 р. колаборанти почали розпитувати жителів, чи будуть ті брати участь у референдумі. Нерідко вони залякували мешканців репресіями і тим, що в разі відмови брати участь у псевдореферендумі не буде жодних виплат⁷.

Відзначимо, що уже в травні 2022 р. офіційне російське інформаційне агентство “Новости” опублікувало заяву призначеного Росією керівника окупованих частин Херсонської об-

³ Адамович С. Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців. *Law & Society*. 2022. № 6. С. 7.

⁴ Zhurzhenko T. Terror, Collaboration and Resistance Russian Rule in the Newly Occupied Territories of Ukraine. *Osteuropa*. 2022. Vol 72. No. 6-8. P. 179–200.

⁵ Gherghina S., Raluca Farcas R&Daniel Oross D. Referendums as Extended Arms of the Government: Evidence from an Illiberal Regime. *East European Politics*. 2024. 02 Apr. P. 1–24.

⁶ Постанова Центральної виборчої комісії від 27 вересня 2022 р. “Про нікчемність псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0101359-22#Text>.

⁷ Карпій О. с. Кам'янка Пологівського району Запорізької області. Опитано свідка 17.03.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ласті, у якій пропонували включити цей регіон до складу Росії. На початку травня 2022 р., після візиту заступника голови адміністрації президента Путіна С. Кириєнка в окуповану частину Запорізької області, місцевий окупаційний чиновник заговорив про підготовку до референдуму щодо майбутнього регіону⁸.

Для формування думки, що мешканці окупованих українських територій прагнуть інтегруватися до Росії, створювалися фейкові рухи на підтримку референдуму. Так, 8 серпня 2022 р. учасниками форуму псевдоруку “Ми разом з Росією” було ухвалено резолюцію з пропозицією про проведення референдуму щодо входження регіону до складу РФ, а на її основі керівник окупаційної Запорізької військово-цивільної адміністрації Є. Балицький дав доручення Центральній виборчій комісії області опрацювати питання щодо організації проведення майбутнього референдуму. Натомість у Херсонській області окупаційна влада обґрунтувала підставу для референдуму тим, що Херсонщина проголошувалася правонаступницею Таврійського намісництва царської імперії, звідки виводилося право херсонців на самовизначення виключно в межах Російської Федерації⁹.

Як свідчать факти, на тимчасово окупованих частинах територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, у зв’язку з організацією псевдореферендумів з боку окупаційної адміністрації, вчинялися незаконні дії, що становили загрозу життю, здоров’ю, особистій недоторканності та гідності громадян України. Цим порушувалася стаття 43 додатку Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р., яка закріплює положення про те, що держава-окупант має максимально дотримуватися національних законів окупованої держави, і вимоги статті 47 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо непорушності прав населення окупованих територій¹⁰.

Нелегітимними були референдуми 2022 р. і з точки зору національного законодавства, бо стаття 3 Закону “Про всеукраїнський референдум” забороняє проведення референдумів, що “спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі”. Водночас із початком широкомасштабної російської військової агресії 24 лютого 2022 р. був уведений воєнний стан, а статтю 20 Закону також встановлено заборону щодо призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму в разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях¹¹.

2014 р. у псевдореферендумі взяла участь незначна кількість мешканців, а відчуття масовості окупанти створювали шляхом відкриття невеликої кількості так званих виборчих дільниць (у Донецькій області замість звичних понад дві тисячі виборчих дільниць для псевдореферендуму відкрилося декілька сотень)¹². Але вже тоді на людей чинився тиск. Так, Л. Амеліна з м. Горлівки згадує, що “в одну секунду всі люди подуріли, потім допитували сусіди, чому не бачили, як на референдум йшла”¹³.

Натомість у 2022 р. були сформовані спеціальні озброєні загони з представників комісій та російських військових, які відвідували домівки і змушували людей голосувати. За намір проголосувати “проти” вносили в окремі списки і залякували викликами до каральних органів. Під

⁸ Плохій С. *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків : Книжковий клуб “Клуб Сімейного дозвілля”, 2023. С. 235–236.

⁹ Homanyuk M. Unter Besatzung. Eine Chronik aus Cherson. *Osteuropa*. 2023. Vol 73. No. 1–2. P. 69–96.

¹⁰ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

¹¹ Закон України “Про всеукраїнський референдум”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

¹² Тимочко М., Яковлев А., Катриченко Т. *Квазіправова система...* С. 31.

¹³ Амеліна Л. м. Горлівка Горлівського району Донецької області. Опитано свідка 19.04.2023. Архів Національно-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

час “референдуму” місцеві вчителі разом з окупантами ходили по дворах і закликали до голосування¹⁴.

Різними були формулювання питань референдуму. У Л/ДНР людей запитували: “Чи підтримуєте ви входження до Росії?”. А на захоплених територіях Запорізької та Херсонської областей – “Чи підтримуєте ви вихід з України, створення самостійної держави та приєднання її до РФ?”¹⁵.

Для вищої явки в Донецькій області до участі в референдумі залучали неповнолітніх дітей віком від 13 до 17 років, а мешканців багатоквартирних будинків змушували голосувати за відсутніх сусідів. На Херсонщині для підвищення явки на виборах завозили людей з окупованого Криму. В Енергодарі Запорізької області за відмову голосувати окупанти погрожували мобілізацією. Для покращення показників часом враховувалися голоси мертвих людей, було заборонено виїзд громадян, а особливо чоловікам віком від 18 до 35 років¹⁶.

На Луганщині окупанти позакривали міста на виїзд, щоб не “втрачати голоси”. Стартувало “голосування” формально на “організованих місцях у прибудинкових територіях”, а фактично в помешканнях. “Вибірчі комісії” супроводжували люди зі зброєю, часто дозволяли голосувати без паспорта і фіксували тих, хто ставили галочку навпроти “ні”¹⁷.

Аналогічно заступник голови Бердянської районної ради В. Дудукалов повідомив проєкту “Радіо Свобода”, що йому відомі факти голосування на так званому референдумі в окупації без документів виборців¹⁸. У Маріуполі попередньо ходили мобільними групами чотири людини: двоє цивільних з урною і двоє військових з автоматами. Натомість у Скадовську були дільниці, куди в обов’язковому порядку наказали прибути працівникам місцевих лікарень та комунальних підприємств¹⁹. У Запорізькій області росіяни перед референдумом проводили опитування телефоном, поширювали агітаційні листівки та чинили шантаж²⁰. Так, до мешканців Василівки дзвонили росіяни під час псевдореферендуму, восени 2022 р., і заставляли їх голосувати за приєднання до Росії²¹. У Мелітополі перед “референдумом” окупанти приходили додому до людей зі зброєю та вимагали, щоб вони пішли на референдум і проголосували²².

У Херсоні під час оголошеного псевдореферендуму окупанти з автоматами та місцевими колаборантами ходили по домівках місцевих жителів та примушували їх голосувати, оскільки на виборчі дільниці ті не хотіли йти²³. Так, В. Іваненко згадує, що “обов’язково ходив

¹⁴ Скляр Л. с. Марківка Старобільського району Луганської області. Опитано свідка 30.01.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

¹⁵ Мірер П., Потапенко А. “Так” або “ні” – в дуло автомату. Розповіді місцевих про “референдум” на окупованих територіях. URL: <https://suspilne.media/284864-tak-abo-ni-v-dulo-avtomatu-rozpovidi-miscevih-pro-referendum-na-okupovanih-teritoriah>.

¹⁶ Тимочко М., Яковлев А., Катриченко Т. *Квазіправова система...* С. 31.

¹⁷ Мірер П., Потапенко А. “Так” або “ні”...

¹⁸ Дудукалов В. На псевдореферендумі в Бердянську голосують без документів – заступник голови райради. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-psevdoreferendumu-berdiansk-dokumenty/32051233.html>.

¹⁹ Мірер П., Потапенко А. “Так” або “ні”...

²⁰ Харченко Р. На Запоріжжі людей змушують брати участь у псевдореферендумі шантажем та погрозами. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/731517-u-mene-ne-bude-takih-povnovazen-ak-buli-v-poperednego-sekretara-miskradi-regina-harcenko-pro-majbutni-obovazk>.

²¹ Лавренова В. м. Василівка Василівського району Запорізької області. Опитано свідка 15.11.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²² Мажара Т. м. Мелітополь Мелітопольського району Запорізької області. Опитано свідка 17.05.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²³ Кметюк С. м. Херсон Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 07.10.2022. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

окупант або колаборант з коробкою і обов'язково і коло нього ходив ще один з автоматом”²⁴. Для кращих результатів виборів росіяни поставили на середині стихійного ринку “Таврія” стіл з донецькою горілкою і закликали підходити – випити і проголосувати, але до них не підходили херсонці²⁵.

Траплялися випадки обстрілів росіянами цивільної інфраструктури перед псевдореферендумом 30 вересня 2022 р. задля звинувачення в цьому ЗСУ. Логіка була зрозумілою – налаштувати людей проти України²⁶. У селі Кам'янка Пологівського району Запорізької області колаборанти від середини серпня 2022 р. почали ходити та розпитувати місцевих жителів чи ті будуть брати участь у референдумі. У протилежному разі залякували мешканців різними репресіями²⁷.

До агітаційної роботи на підтримку псевдореферендуму росіяни зазвичай могли залучити з місцевих мешканців лише люмпенізований елемент. Так, у с. Качкарівка Милівської сільської ради Бериславського району Херсонської області організатором референдуму було призначено навіть колишню прибиральницю²⁸. Однак, попри весь тиск окупантів, референдум у тому населеному пункті, як і у Високопіллі, “не відбувся, бо люди не з'явилися”²⁹. У Новій Каховці на референдум люди не ходили, закривалися в будинках та нікого не пускали, а у вхідних дверях ставили залізні засуви, після 18:00 нікого чужого не запускали³⁰. Подібна ситуація була в селі Киселівка Чорнобаївської сільської ради Херсонського району Херсонської області, де окупанти разом із місцевими колаборантами ходили по вулицях та закликали людей проголосувати на так званому референдумі, бо місцеві жителі таки не пішли голосувати на виборчу дільницю, закривалися у власних будинках, переховувалися, аби не взяти участь у голосуванні³¹.

Зазначимо, що виборчий процес не був репрезентативним і через те, що переважна більшість населення тимчасово окупованих територій на момент проведення псевдореферендумів знаходилася поза межами таких територій у зв'язку з воєнними діями³².

Але це не стало перешкодою для фальсифікації результатів референдуму. Так, у розбитих майже вщент Лисичанську, Северодонецьку та Рубіжному окупанти оголосили про явку від 41 до 46 %, не маючи при цьому списків населення, яке в тих містах залишилося³³.

²⁴ Іваненко В. м. Херсон Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 08.02.2024. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²⁵ Ковальова Н. м. Херсон Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 29.09.2022. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²⁶ Штещенко В. с. Нижня Дуванка Нижньодуванської селищної ради Сватівського району Луганської області. Опитано свідка 17.07.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²⁷ Карпій О. с. Кам'янка Пологівського району Запорізької області. Опитано свідка 17.03.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²⁸ Шахман О. с. Качкарівка Милівської сільської ради Бериславського району Херсонської області. Опитано свідка 17.01.2024. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

²⁹ Кондратьєва Р. с. Високопілля Високопільської селищної ради Бериславського району Херсонської області. Опитано свідка 17.01.2024. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

³⁰ Харченко Н. м. Нова Каховка Каховського району Херсонської області. Опитано свідка 22.02.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

³¹ Ільницька Н. с. Киселівка Чорнобаївської сільської ради Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 06.12.2022. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

³² Скобельська О. Псевдореферендуми на тимчасово окупованих територіях України: питання легітимності та засобів реагування. *Нове українське право*. 2022. Вип. 5. С. 35.

27 вересня 2022 р. влада РФ заявила про 90 % явку на виборах і те, що 87–99 % із них віддали свої голоси за входження областей до складу РФ. 30 вересня 2022 р. В. Путін підписав “договори про входження до складу РФ” Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей.

Отже, сфальсифіковане з численними правопорушеннями росіянами опитування стало ще однією злочинною сторінкою російської військової агресії в Україні, а його організатори і виконавці повинні понести належне покарання. Відзначимо, що перспективи покарання громадян Російської Федерації за злочини в Україні можуть бути реалізовані через національні суди в Україні з подальшим формуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду і через створення спеціального міжнародного трибуналу щодо України³⁴.

Отже, референдум 23–27 вересня 2022 р. на окупованих РФ українських територіях відбувся зі сторони російської окупаційної влади з порушеннями норм міжнародного та національного законодавства, з масштабним використанням примусу, переслідувань і застосуванням фальсифікацій. Під час імітації волевиявлення громадян не було дотримано будь-яких демократичних процедур. Українців, у разі їх відмови підтримувати анексію, російська влада залякувала обмеженням соціальних виплат, погрожувала ізоляцією від освітніх та медичних послуг, до них застосовували фізичне і психологічне насильство. Водночас, попри незгоду більшості мешканців окупованих територій брати участь у референдумі і підтримувати анексію, російська влада сфальсифікувала його результати на свою користь.

Фактично псевдореферендуми були спробою прикриття протиправної окупації РФ українських територій і намаганням легалізувати їх захоплення для російських громадян та з метою поширення проросійських наративів про нібито “визволення” українців від “київського фашистського режиму” світової спільноти.

Перспективи подальших розвідок цього питання. Опрацьовані автором свідчення та дані відкритих джерел про вчинені російською окупаційною адміністрацією правопорушення та фальсифікації під час організації та проведення незаконного референдуму у вересні 2022 р. будуть доповнюватися новими даними очевидців та науковими напрацюваннями для подальшого дослідження подій, які були пов’язані зі спробою легітимізації спроби анексії українських територій засобами незаконного опитування російськими окупантами.

PSEUDO-REFERENDUMS IN SEPTEMBER 2022 IN THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE REGARDING JOINING THE RUSSIA

Serhii ADAMOVYCH

*Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University,
Department of Theory and History of State and Law,
44 a, Shevchenko St., 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: sergey.adamovych@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4236-741X*

Summary

This article examines illegal activities of the Russian occupation regime during the pseudo-referendum on September 23-27, 2022 in the occupied Ukrainian territories, its violation of the norms of international law, in particular the IV Geneva Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War and national legislation - the Law of Ukraine “On the All-Ukrainian Referendum”.

For achieving their goal Russians engaged in a large-scale propaganda campaign based on Russia's fictional historical claims to the South and East of Ukraine. In order to falsify the results, the Russians forcibly

³³ Петренко Р. “Референдум” на Луганщині: окупанти вигадали явку до 50% у розбитих вщент містах – ОВА. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/25/7368957>.

³⁴ Adamovych S., Mykityn Y., Prystach L., Savetchuk N. & Kozych I. Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014–2022. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. No. 02. P. 227–242.

collected the passport data of residents of the occupied territories in advance, threatened the population that if they voted negatively, they would be deprived of access to the medical and educational sectors, and isolated from social security. On the eve of the so-called voting russians carried out shelling of the occupied territories, blaming them on the Armed Forces of Ukraine. People who publicly spoke out against the referendum were repressed, and only certain lumpenized elements of society cooperated with the occupation regime.

According to eyewitnesses, the occupiers did not properly organize polling stations, did not ensure a transparent election process and freedom of expression. During the illegal voting itself, voters were subjected to psychological and physical pressure from the Russian military and collaborators, elements of bribery were used. Despite this, residents of the occupied territories overwhelmingly ignored the elections, thus demonstrating a pro-Ukrainian position. However, this did not prevent the Russians from falsifying the results of the referendum and claiming a 90% voter turnout and 87-99% support for the inclusion of the occupied territories into the aggressor country. The referendum was organized in order to legitimize Russian expansion into Ukrainian lands for its own voters and to have a misleading propagandist influence on world public opinion. According to the author of the article, the organizers and executors of the illegal referendum should be prosecuted for criminal activity.

Key words: pseudo-referendum, annexation, occupied territories by russia, human rights violation, russian military aggression, criminal activity of the russian occupation administration.

REFERENCES

Adamovych, S., Mykytyn, Y., Prystach, L., Savetchuk, N. & Kozych, I. (2023). Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014-2022. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 15, no 02, pp. 227–242 (in English).

Adamovych, S. (2022). Prytiahnennia do vidpovidalnosti vyshchoho viiskovoho i politychnoho kerivnytstva rosii za henotsyd proty ukrainsiv [Bringing the top military and political leadership of Russia to justice for the genocide against Ukrainians]. *Law & Society*. No. 6, pp. 3-10 (in Ukrainian).

Arkhiv Navchal'no-naukovoho yurydychnoho instytutu Prykarpat-s'koho natsional'noho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. [Archive Educational and Scientific Legal Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University] (in Ukrainian).

Dudukalov, V. Na psevdoreferendumi v Berdiansku holosuiut bez dokumentiv – zastupnyk holovy rairady [At the pseudoreferendum in Berdyansk, people vote without documents – the deputy head of the district council]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-psevdoreferendумы-berdiansk-dokumenty/32051233.html>(in Ukrainian).

Gherghina, S., Raluca Farcas R. & Daniel Oross, D. (2024) Referendums as extended arms of the government: evidence from an illiberal regime. *East european politics*. 02 Apr, pp. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2024.2340466> (in English).

Germann, M. (2022). Pax populi? An analysis of the conflict resolution potential of referendums on self-determination. *European political science review*. Vol 12, pp. 403–423. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773922000169> (in English).

Homanyuk, M. (2023). Unter Besatzung. Eine Chronik aus Cherson. *Osteuropa*. Vol 73, no. 1–2, pp. 69–96 (in German).

Kharchenko, R. Na Zaporizhzhii liudei zmusuiut braty uchast u psevdoreferendumi shantazhem ta pohrozamy [In Zaporozhye, people are forced to participate in a pseudo-referendum by blackmail and threats]. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/731517-u-mene-ne-bude-takih-povnovazen-ak-buli-v-poperednogo-sekretara-miskradi-regina-harcenko-pro-majbutni-obovazki/> (in Ukrainian).

Mirer, P., Potapenko, A. “Tak” abo “ni” – v dulo avtomatu. Rozpovidi mistsevykh pro “referendum” na okupovanykh terytoriiakh [“Yes” or “no” – into the barrel of a machine gun. Local stories about the “referendum” in the occupied territories]. URL: <https://suspilne.media/284864-tak-abo-ni-v-dulo-avtomatu-rozpovidi-miscevih-pro-referendum-na-okupovanih-teritoriah/> (in Ukrainian).

Petrenko, R. “Referendum” na Luhanshchyni: okupanty vyhadaly yavku do 50% u rozbytykh vshchent mistakh – OVA [“Referendum” in Luhansk region: the occupiers invented a turnout of up to 50% in completely destroyed cities – OVA]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/25/7368957/> (in Ukrainian).

Plokhii, S. (2023) *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii* [The Russian-Ukrainian war: the return of history]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub “Klub Simeinoho dozvillia”. 400 p. (in Ukrainian).

Postanova Tsentralnoi vyborchoi komisii vid 27 veresnia 2022 r. “Pro nikchemnist psevdoreferendumiv na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy” [Resolution of the Central Election Commission dated September 27, 2022 “On the nullity of pseudo-referendums in the temporarily occupied territories of Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0101359-22#Text> (in Ukrainian).

Skobelska, O. (2022) Pseudoreferendумы na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy: pytannia lehitymnosti ta zasobiv reahuvannia [Pseudo-referendums in the temporarily occupied territories of Ukraine: issues of legitimacy and means of response]. *Nove ukrainske pravo*, 5, 31–36 (in Ukrainian).

Tymochko, M., Yakovliev, A., & Katrychenko, T. (2022) Kvazipravova systema na okupovanykh terytoriiakh: vprovadzhennia ta rozpovsiudzhennia praktyk [Quasi-legal system in the occupied territories: implementation and dissemination of practices]. K.: MIPL. 36 p. (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy “Pro vseukrainskyi referendum” [Law of Ukraine “On All-Ukrainian Referendum”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (in Ukrainian).

Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naseleння pid chas viiny vid 12 serpnia 1949 roku [Geneva Convention for the Protection of the Civilian Population in Time of War of August 12, 1949]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (in Ukrainian).

Zhurzhenko, T. (2022). Terror, Collaboration and Resistance Russian Rule in the Newly Occupied Territories of Ukraine. *Osteuropa*. Vol. 72, no. 6–8, pp. 179–200. DOI: <https://doi.org/10.35998/oe-2022-0152> (in English).

IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli [Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Provisions on the Laws and Customs of War on Land]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 27 травня 2024 р.